

DESPRE INSCRIȚIILE MOESIEI SUPERIOR

ÎN LEGĂTURĂ CU APARIȚIA VOL. IV

DE

I. I. RUSSU

Prestigioasa școală de epigrafie (ctitorită cu peste o jumătate de veac în urmă de eminentul savant sîrb Nikola Vulić) de la Universitatea din Belgrad a organizat în ultimii ani editarea unui *corpus* de inscripții „provincial” cuprinzînd întreg materialul Moesiei Superior romane (în teritoriul Serbiei istorice, nordul Macedoniei, un colț din nord-vestul Bulgariei). Conducător de F. Papazoglu, profesor de istorie antică la universitate, un grup de harnici, capabili și dinamici truditores în ogorul epigrafiei greco-romane, eminenți cunoscători ai materialelor arheologic-epigrafice și terenului provinciei, a repartizat lotul de inscripții (nu prea numeros, dar de mare valoare documentară) din Moesia Superior romană în șase zone-volume, din care volumul I : Singidunum și nord-vestul provinciei (*Inscriptions de la Mésie Supérieure*, de M. Mirković — S. Dusanić, 171 p., în 4°) a apărut la 1976 [cf. prezentarea-recenzie în SCIVA, 28, 1977, 3, p. 459—462]. La scurt interval, a văzut lumina tiparului al IV-lea volum, cu care ne-a onorat autorul, eminent epigrafist și istoric al antichității greco-romane, Petar Petrović : *Inscriptions de la Mésie Supérieure*, vol. IV, Naissus — Remesiana — Horreum Margi, Belgrad, 1979, 148 p., 144 piese epigrafice, cu excelente hărți și planuri de ansamblu și zonale; harta schematică a Moesiei Superior (p. 2), regiunea centrală a provinciei (p. 19), drumuri și stațiuni în sectorul Horreum Margi (p. 24), rețeaua drumurilor zonei Naissus (p. 28), planul orașului Naissus (p. 46), planul Remesianei (p. 54), Horreum Margi plan (p. 60, de F. Kanitz, *Königreich Serbien*, p. 227). Atît de bine organizată și executată această lucrare este una din cele mai de seamă realizări ale științei epigrafice-istorice iugoslave din ultima vreme.

Prezentat exact ca primul volum, cel de-al IV-lea este (cum s-a spus despre primul, la 1977) o lucrare științifică și grafică impunătoare, de valoare excepțională, în dimensiunile și forma ce au înțeles dintru-nceput să-i dea erudiții singidunensi, dar în vol. IV în conținut și calitate superioară, îmbunătățită poate și în urma criticii amicale românești (SCIVA, 28, 1977, 3, p. 461, privind mai ales concordanțele etc.). În primul rînd, firesc, impresionant apare formatul monumental, apropiat de cel cam vechi al lui CIL, ori ca venerabilul periodic belgradens *Starinar*, sau vechiul *Spomenik*, ce amintesc arhaicul „ceaslov” din bătrîni, cam mare și nu prea ușor de maniat și de lucrat cu el. Aspectul grafic însă, hirtia, tiparul, comentariile, ilustrația de optimă calitate se impun, la fel ca valoarea textelor, majoritatea latine, și a monumentelor-documente

reproduse, descrise, comentate în chip magistral; ilustrarea (foto, desene, facsimile), în dreptul fiecărei piese epigrafice, este încadrată corect și simplu la locul ei (nu pe planșe la urmă care de obicei pretează la confuzii ori reclamă muncă inutilă de „căutare” a figurilor), facilitând considerabil consultarea și utilizarea volumului.

În prefața semnată de F. Papazoglu este explicat stilul de muncă, ajutoarele primite din partea diferiților erudiți iugoslavi și externi, ca și a binevoitorului parizian Serge Ducroux, eminent epigrafist, care a făcut ca textul francez să fie de cit mai bună calitate (cum și este; dar nu era chiar în măsură să elimine complet orice erori poligrafice, ca de ex. la p. 96 „celui de dernier roi thrace”, în loc de *du dernier*... ș.a.). Materialul epigrafic al zonei central-estice a Moesiei Superior (Naissus, Remesiana, Horreum Margi cu zonele lor și bazinul mijlociu al Moravei — Margus) este expus într-un temeinic studiu epigrafic-istoric și arheologic-topografic multilateral, oferind o veritabilă monografie complexivă a zonei provinciale.

La lista bibliografică întocmită cu deosebită îngrijire, pentru lucrările iugoslave (credem) practic absolut completă, nu găsim nici o lucrare românească ce ar putea fi utilă pentru Moesia Superior (de ex. pentru elementul illyric monografia noastră *Illirii*, București, 1969); repertoriul lingvistic-onomastic al lui D. Detschew, *Die thrakischen Sprachreste*, apărut la Viena, (1957), a fost reimprimat tot acolo de bulgari în mod stereotip, în 1976, fără a-i aduce nici o rectificare sau ameliorare din cele foarte multe și esențiale care au fost semnalate începând din 1958 de noi și apoi de alți cercetători „tracologi”, mai ales bulgari, timp de aproape două decenii. Alte mici lacune bibliografice vor fi relevate și rectificate la locul lor în discutarea citorva dintre piesele epigrafice.

Istoricul epigrafiei locale „moesiene” este expus în chip magistral și exhaustiv în capitolul „Transmission, publication et conservation des monuments” (p. 13—17). Introducerea istorică (p. 19—36) prezintă o istorie de ansamblu a provinciei Moesia Superior, topografia zonei centrale a provinciei: drumuri și așezări, după cîmpuri de ruine și materiale arheologice dispartate și mutilate, după itinerarii romane și inscripțiile cu sau fără locul descoperirii bine cunoscut. Armata: elemente dardanice și bessice (adică pur trace) în formațiile militare romane din veacul I î.e.n., apoi legiuni și unități auxiliare staționate în zona centrală a Moesiei Superior în secolul I e.n., *legio IIII Scythica*, *leg. V Macedonica*, *cohors I Cilicum* și *I Cretum*, *V Raetorum* (?), în sec. II *coh. I Aurelia Dardanorum*, *II Aurelia Dardanorum miliaria*, *Legio IIII Flavia*, *VII Claudia* etc. Populația zonei era în majoritate dardanică, iar după antroponimia inscripțiilor din epoca imperială apare mai mult tracică în est (*Auluzon*, *Mestrius*, *Mucatralis*, *Mucco* etc.), prevalent illiră în vest (spre Dalmatia: *Andio*, *Dassius* ș.a.). Urmează expuneri monografice ample privind istoria și topografia arheologică a centrelor mai importante ale zonei: Naissus (p. 37—51 numele tracic și așezarea orașului, documente literare, topografia și construcțiile, împrejurimile orașului Naissus; este o vastă monografie integrală a acestui important centru al Moesiei Superior), Remesiana (p. 51—57), Horreum Margi (p. 57—61), bazinul Topliței, al Iablanitei, cursul superior al Moravei (Margus, p. 62—63): sint în realitate veritabile monografii topografic-arheologice și istorice exhaustive, ce trebuiau însă pla-

sate în fruntea fiecărui capitol-localitate cu material epigrafic antic, localități care încep abia la p. 66 repetate în aceeași ordine topografică, adică începînd din centrul zonei, Naissus și teritoriul, Remesiana și Valea Nișavei, Horreum Margi și Valea Moravei; revine spre miazăzi în Valea Topliței și Iablanitei, pe Morava în sus, teritoriul orașului Vranje etc. Deci nu se prea respectă ordinea firească în care stăpînirea romană a pătruns dinspre sud către Dunăre, succesiune ce era obligatorie în orice provincie imperială indiferent de vechimea și importanța localităților, a ruinelor antice și a inscripțiilor din punctele arheologice moeso-romane.

În optica și spiritul unei firești obiectivități, este inutil a releva că la o lucrare de erudiție și documentare elaborată cu deusebită competență, acribie, acurateță, sint de făcut cam puține „corectări”, obiecții ori sugestii — toate din cele pe care ni le permitem aici privind aspecte minore, amănunte —, față de care mult mai numeroase apar informațiile documentare epigrafice, lingvistice, onomastice și în general istorice, adică aportul pe care-l aduce un *corpus* provincial excepțional pentru cunoașterea unui mare capitol al romanității sud-est-europene din cadrul Moesiei Superior ca și pentru multe aspecte ale istoriei romane în cursul primelor 4–5 veacuri ale imperiului Romei.

În ordinea numerotării adoptate de P. Petrović în IMS, vol. IV, se fac câteva observații și sugestii mărunte.

1. *Atta* apare ca un teonim tracic, la fel ca *Attonipal*(?).

2. *ELIVS FLAVIVS RESTVTVS* (dedicație din a. 221) este considerat de editor ca avînd două gentilicii, dar primul (*Ajelius* are mai curînd funcția de *praenomen*, cum sint în alte zone, ca în Dacia *Ulpus Domitius Hermes*, *Ulpus Domitius Rufinus*, la *Ulpia Traiana*, IDR III/2, 121 etc.

5. Altar votiv cu textul *Deae lunon(i) Atil(ius) Felicianus v(otum) p(osuit)* pe patru rînduri pare să mai aibă la urmă un rînd de text din care se vede jumătatea inferioară a literei *L*, *l(ibens)*?

6. Remarcabil *ex boto*.

8. Dedicatia unui *M. Aur. Gaius* (*praenomen* adoptat pe loc de *cognomen*), *miles leg. VII Claudiae*, literele *singularis* la sfîrșit sint dezlegate de editor *v(otum) s(olvens) l(ibens) m(erito) p(osuit)*, neconvîngător, căci *solvens* și *posuit* apar ca o tautologie, repetare a unei acțiuni; mai bine *S* izolat este *s(usceptum)*, *votum susceptum* „angajamentul luat, promisiunea făcută (zeltății)”, adică a pus (implinit juruința), formalitate aproximativ analoagă cu *ex v(oto) s(uscepto) p(osuit)* în nr. 63.

15. Altar votiv, „dispărut”, reprodus un desen din 1900 al lui Premerstein — Vulić unde se poate face o reconstituire grafică a textului în care resturile din r. 4 [*co*]HOR(*tis*) și a r. 1 arată că în r. 2 este loc pentru un *M* (colțul drept de jos vizibil), în r. 3 la început loc pentru *VLJ* (?), decl *M(arcus) A(urelius) PROC[ul]i?NVS*, sau *Proc[li]nus*, cum era întregit în CIL, III 12 671.

16. Textul confuz, greu de întregit în r. 3 – 5, dar *praenomen*-ul dedicantului citit [*I*] *ul(ius)* ar putea fi chiar [*A*] *VH*. (?).

25. *DEO MVND(ryto)*, analogia — evident tracică — la *Philippi* în Macedonia de est, recunoscută de autor și de alții (BCH, 47, 1923, p. 69–70) este epigrafa publicată și de A. Plassart, *Philippes, ville de Macédoine* (Paris, 1937), p. 394, comentat teonimul de noi cu o încercare de etimologie în *Die Sprache der Thrako-Daker*, București, 1969, p. 130, care puteau fi citate.

30. Fragment de bază a unui monument pentru împăratul Septimius Severus, text lacunos în a cărui transcriere-întregire epitetul *Parthico* este scris de două ori, în r. 4 și în r. 5, în primul loc poate să fi fost alt nume ca „MEDICO”(?), învingătorul mezilor.

33. *G. Iulius Plato* poate să fi avut *cognomen* illyric cu finalul *-r* omis, adică *Plator*(?)

34. În r. 3 este clar *VET CHOR* după fotografie, se citește deci *vel(eranus) c(o)hor(tis)*, în r. 6 *VIX AN LX* bine transcris *vi(x)it) an(nos) LX* dar apoi în comentariu amplificat „Valerius a vécú 70 ans...”.

35. *C. Aurelia Rufina*, femele cu *praenomen* „qui figure dans tous les manuscrits”; pentru asemenea *praenomen* feminin în Dacia se cunosc trei exemple: IDR, III/1, 141 (cu bibliografia generală) și CIL, III, 12 567 (Mlcia-Vețel) *Publia Aelia Dionisia*.

36. Remarcabilă forma *VIBA* în loc de *viva*.

37. Epitaf cu formula *viva faci(endum) curavit m(omumentum?)*, dar litera finală *M* poate să fi fost *m(emoria)*, ori *m(erit-)*?

39. *Aurel. Bani*, cognomen, poate să fie semit-syrian.

42. Altar funerar cu două inscripții, care ar trebui deci să aibă două numere de ordine; în prima de pe fața anterioară *cognomenul* defunctului e citit *Annus*, dar după fotografie la sfârșit de rând pare să fie ligatura *N + A + E*, deci *An(n)ae/us*, nume roman și probabil illyric; în aceeași epitafuri nume illyre tipice *Plannius*, *Andia*, *Dasius*.

43. Stea funerară, fragment (partea dreaptă păstrată pe lățime de circa 70%) ce poate fi reconstituită grafic după lungimea textului păstrat și dimensiunile chenarului ornamentat, contind mereu pe simțul pentru proporții și armonie al meșterilor romani; în r. 1 la sfârșit pare a fi *AE/[I]IVS*; un control general al textului și antroponimelor se impune.

47. Altar funerar, fragment cu marginea dreaptă, în r. 2 la începutul restului din prima literă poate fi un numai *T*, ci eventual chiar *C*, deci un final de nume propriu roman - *CINVS(?)*.

50-51. Epitafuri creștine, cu forme tirzice de limbă „vulgară” de mare interes filologic-lingvistic; în al doilea, *Gentione (Gentio)* nu pare să mai fie illyric, după veacul al IV-lea e.n., vechiul *Gentius*: „l'apparition tardive du nom sud-illyrien *Gentio* (variante de *Gentius*)”, căci atare formă „tardivă” poate fi latină, germanică etc.

55. Remarcabil *vibis* în loc de *vibis*.

56. Lespede funerară, fragment, foarte tirzie, în r. 1 probabil *ET* —, r. 2 — — *VS LIB* —, r. 3 *VIBVS* nu e sigur [q]uibus cum întregește Petrović, putind să fie chiar *vibus* în loc de corectul *vinus*.

59. Statuie a lui *Asclepios*, din porfir, fără cap, descoperită la Mediana (est de Naissus): pe baza rectangulară inscripție votivă greacă (P.P. spune „inédit. Cf. A. Iovanović, *Starinar*, 24/25, p. 57, no. 1 et pl. II, description et photographie de l'objet”, dar în acest caz, cu asemenea bibliografie, piesa nu mai era înedită în 1979); e un document de valoare excepțională: închinare lui *Soter Asclepios de Roimetalces* și soția sa *Philippa*; aceleași personaje în dedicația greacă pe statuia *Ilygiei*, tot acolo, în situație identică; *Roimetalces* numit „diasemótatos” *vir perfectissimus*, recunoscut de editor ca identic cu *Valerius Rometalca v(ir) p(erfectissimus)*, *dux Aegypti* et *Theb(aidos) ultrarumque Lib(yarum)*, care închină un monument onorar *fortissimo imp(eratori) d(omino) n(ostro)* *Constantinus I* (CIL, III 12 072 = ILS, 701, *Prosopogr. Lat. Rom. Emp.*, p. 770); purtind același nume gentile *Valerius* ca împăratul său patron și punind priosurii zeilor sănătății la Mediana, trarul *Roemetalces* poate să fi fost originar chiar din părțile orașului Naissus la fel ca dinastia Constantiniană (*Elemente traco-gelece în Imperiul roman și în Byzantium*, București, 1976, p. 59), înrudit cu dinastia traco-romană și eventual guvernator mai întâi în Moesia, apoi devenit *Valerius Rometalca v.p.*, *dux* în părțile egiptene.

63. La altarul votiv al lui *Valerius Dometianus* se face remarca „pour la fermeture *e > i* dans *Dometianus*...” la care trebuie rectificat că nu era fenomen de „inchidere” fonetică, ci tocmai deschidere a primului *i* ca *e* din „*Dometianus*”.

65. Altar votiv *I O M pr(o) s(a)l(ute) aug(usti) Atel(ius) Martinus CVD destinauit pos(tul) text* în care editorul consideră slovele *CVD* ca „sans doute *quod* ou *cod* (le *c* au lieu de *q* ou *qu* apparait assez souvent dans les inscriptions...)”, aserțiune corectă, chiar sigură, firească; dar nouă ni se pare că (dacă fotografia nu minte) între literele *V* și *D* ale lui *CVD* se află un *I* mai mic (aproape la fel ca în numele *MARTiNVS*), fiind posibilă lectura *CVID*, adică *quid* în loc de *quod*; *quid destinauit* ar fi un echivalent al lui *quod voverat*, adică „ce a promis prin juruință (zeului, credinciosului de nădejde)”, care apoi — după reușită și „ascultare” din partea zeității — „a pus, împlinit” (*posuuit, solvit* etc.); cazuri epigrafice de *quod voverat* citate în Dacia, N.S., 6, 1972, p. 295: *quod voverat, quod pro se et Flavii* — — — *voverat, quam voverat* etc.

69. *Septimius Severus* împăratul între „epitetele” sale solemne are și pe acela de *Perlenaci*, variantă fonetică nu prea rară în inscripții, chiar și în cele grecești, cum este ultimul exemplu din Dacia la *Romula-Malva*, *Revue des études sud-est-europ.*, 11, 1973, p. 417-419. Forma *Perlenac* — poate fi rezultată din vreo etimologie populară cu lat. *tenax* cu *e*, uitându-se de verbul *petinere* cu *i*.

73. Celebrul tehnician, militar-genist și anticar-arheolog italian din veacul XVII/XVIII Luigi Ferdinando Marsigli își scria gentiliciul în latinește *Marsilius*, dar nu „*Marsillius*”.

75. Remarcabilele vulgarisme romane *sivi vivi* în loc de corectele *sibi vivi*.

76. Construcția populară *generi pient(issimo)* nu trebuie „corectată” în *genero* (*Domaszewski*), fiind mai probabil „une faute de langue plutôt qu'une erreur du lapiclide”, cum observă

P. Petrović, adică *gener* trecut (considerat) la decl. a III-a în loc de a II-a latină, ce nu este o raritate.

80. Altorelief de marmură la Muzeul Niş, text grecesc în r. 2 formula şablon transcrisă de Vulic şi de P.P. ca [E] YXHN, dar toate literele se văd în fotografie, din primul E partea superioară, deci EYXHN.

81. Grandioasa stelă funerară cu portrete şi ornamente vegetale şi geometrice, textul avariatic, primul nume (al „titularului”) este echivoc AVR TATTO sau AVR ATTO, mai probabil al doilea, cu toate că *Tato* e mai frecvent, posibil însă apare *Tattoni-*; de remarcat acuzativul popular *titulu posuerunt*; r. 10 poate VIRGINA(?) *coniux*.

83. Stelă funerară din Ciupriia, fragment colţul sting superior cu frumoasă ornamentaţie; ar fi meritat o întregire-reconstrucţie grafică ce ar fi uşurat după criteriile simetriei întregirea textului mutilat şi lacunos.

84. Stelă funerară din Ciupriia, fragment, lipsă la început cel puţin trei rinduri [DM] *nomen et cognomen/ miles* — — — ?], text păstrat de 12 rinduri, un tinăr recrut la 20 de ani mort după abia 8 luni de serviciu; construcţia populară *filis benemerentis* nu era eroare „vulgară”, ci mai curind o deplasare morfologică a verbului participiu *merens*, *merentis* la declinarea a II-a, deci în loc de dat. plur. decl. a III-a *merentibus* a produs un dat. plur. decl. a II-a *merentis*, ca *bonis*, *lupis*, *novis*; Aurelia Rufina *brutes* cu un atribut ce a fost remarcat mai demult, considerat germanic, gotic *bruths*, germ. *braut* etc., pentru care e citat H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului roman*, Bucureşti, 1960, p. 192; dar acelaşi autor bucureştean în versiunea franceză a cărţii sale *La langue latine dans le sud-est de l'Europe* (Bucureşti, 1978; pe care P.P. n-a apucat să o utilizeze), p. 292 dă mai multe exemple şi bibliografie mai amplă.

85. *Vales* în loc de corectul *Valens* este frecvent, nici *aeius* în loc de *eius* nu este unicat, din Dacia de menţionat *ae* în loc de *e*: *ael* în loc de *el* (*ActaMN*, 5, 1968, p. 462–463).

89. Stelă funerară a doi cetăţeni, din care al doilea e citit *Val(erius) M[a]rtininus*, dar în fotografie (dacă nu înşală) ultimul N pare a fi o ligatură A + N, deci *Marlinianus*(?). Antroponimul *Dalmana* este evident illyric (I. I. Russu, *Illirii*, Bucureşti, 1969, p. 190), apărind inutilă remarcă editorului „mais il n'exclut pas non plus la possibilité que *Dalmana* soit en rapport avec les noms thraces *Daletralis* etc.”, căci antroponimul illir are tema *Dal-m-* (*Dalmatae*, *Delmin-*) ce lipseşte la traco-daci.

Vetiola e sigur latin-roman, fiind cu totul de prisos citatul inept „selon Mócsy, *Moesia Superior*, p. 144, il s'a girait de la forme latinisée d'un nom thrace *Bit-*”, un evident nonsens ce nu trebuie citat nici între „opinions téméraires”.

92. Relief al „cavalerului trac” de prin anii 222–235 descoperit la Paracin „dans une vigne d'un commerçant avec une dizaines d'images semblables qui entouraient une source tarie (*Starinar*, 1, 1922, p. 239)”, deci un important „centru” al cultului „cavalerului” la un grup de traco-romani din zona centrală a Văii Moravei (Margus).

96. Stela funerară (fragment), pusă de traco-romanul Aurelius Bitus cu soţia sa Aurelia Candida — — *et sibi vii*, adică şi sieşi care erau *vii* (în loc de *vivi*), formă de limbă populară exact ca în româneşte.

97. Stelă funerară, cu remarcă „*Bassus*, nom répandu chez les Thraces (cf. *Detschew, Thr. Spr.*; p. 44–45)”, observaţie justă care însă necesită precizarea: *Bassus* era nume pur şi exclusiv roman (ca *Celsus* s.a.) care s-a răspindit la traci, illiri, semiti şi alţi „provinciali” ai imperiului, dar nu era tracic, illir, semit etc., cum şi-au imaginat unii; splendida lespede funerară-fragment ar fi meritat o reconstituire grafică, chiar şi dacă nu se reuşeşte întregirea decit parţială a textului epigrafic.

104. „D. Tudor — G. Vladescu” trebuie corectat „D. Tudor — C. Vlădescu”. Analogia dintre divinitatea *Dar(dania)*, *Dardanica* şi *Daciae tres*, *Terra Daciae*, adică personificări ale acestor zone-provincii romane este corectă, extrem de semnificativă şi realistă.

105. R. 4 la sfîrşit în lacună poate fi întregit *ET* din care se văd unele vestigii(?); remarcabile formele grafice (fonetice?) *pontifexs* şi *Sexsto*, *xs* nefiind o raritate. „A. Stein, *Die römische[n] Reichsbeamten der Provinz Thracia*, Sarajevo, 1920” este cartea ce apare la „abbreviations bibliographiques” p. 11 ca „Stein, Thracia”; la ce mai era necesară „abrevierea”?

112. Altar votiv cu două rinduri de text, lectură dificilă, litere contorsionate; în r. 2 ar putea fi AVR(*elius*) cu ligatura A + V.

117. I O M / C C S / V T T, în r. 2 nu poate fi decit antroponimul dedicantului cu *tria nomina*, prima literă sigur C(*aius*), a doua gentiliciul C — —, a treia cognomen S — —; r. 3 *o)(um) p(osuit)* după Petrović.

122. Altar funerar fragment, mutilat sus și la stînga, textul ar putea fi restabilit analogic printr-un desen corect ; în r. 3 pare să fie *H + E* ligatură (*Her-*), r. 6 e *CONHERE* cu *H + E* ligatură incomplet executat, în r. 7 nu este *m(onumentum) p(osuerunt)*, ci după simetria spațiului înainte de *P M*, în lacună, trebuie pus un [*B*], deci [*b(ene)*] *m(erenti) p(osuerunt)*.

123. Piatră miliară (stilp kilometric) la Ciuprița, trebuia pusă la materialul epigrafic al acestei localități, ca document al lucrării de construcție : repararea unui tronson de șosea.

127. Miliar descoperit la Pluzine lângă Svrlijig aduce mult ca organizare și formulări ale textului cu miliarul descoperit la Micia (Vețe), jud. Hunedoara), CIL, III 8 061 (Muz. Cluj-Napoca), ambele din anii 251—253. Desigur că toate pietrele kilometrice trebuie puse în publicații — *corpus* la locul (localitatea) descoperirii lor unde a fost executată lucrarea de pavare-reparație a drumului roman.

La *Instrumentum* al vol. IV din IMS, nr. 129—144 se află vase, lingouri de aur, argint, bucăți de plumb, fier, argilă etc., dar unele piese descoperite în afara provinciei : nr. 130 „le lieu de trouvaille reste inconnu”, 131 Kaiseraugst (Elveția), 133 la Feldioara — Bod (jud. Brașov). Materialul tegular cu ștampile și vase lipsește în publicație ; să nu existe în zona central-estică a Moesiei Superior ? 140. „Godišnjak SKA” pare să fie identic cu „Godišnjak SAN” la abrevierile din p. 10(?).

Index (p. 141—145) este întocmit judicios, după sistemul clasic al CIL ; o singură obiecție se ridică la cap. V „dates consulaires” unde era necesar să fie date numele complete ale consulilor, nu numai cele (cite unul) sub care apar în textele epigrafice respective. „Principales concordances” (p. 147—148) sînt înșirate corect în ordinea numerelor din CIL, III, AĖ, *Jahresh.*, *Spomenik*, *Starinar*, *ŽA. inedites*, și nu (cum greșit se făcuse în IMS, vol. I „axat pe nr. 1—178 al prezentei colecții urmînd pe coloane alăturate : CIL, *Jahresh*, *Spomenik*, *Varia* ; dar lucrul trebuia făcut tocmai invers, căci în „concordanțe” se caută numerele de ordine ale vechilor publicații și echivalentul din cea nouă, cele vechi fiind dispuse în tabele cu an-volum, număr sau pagină în dreptul cărora numele din noul IMS, pentru a găsi direct și ușor pe cele dintîi la cele din urmă”, SCIVA, 28, 1977, 3, p. 461), cums-a și făcut corect în vol. IV al IMS.

Observații și obiecții de amănunt ca cele de mai sus — ce pot uneori să fie ori să pară simple opinii personale, „eventualități” — dacă rectifică și îmbunătățesc unele întregiri și lecturi de texte epigrafice sau elemente antroponomice, nu pot însă și nu vor nicidecum să diminueze valoarea fundamentală a unei opere documentare de interes deosebit cum este IMS vol. IV, pentru istoria provinciei Moesia Superior și a zonei danubiene a Imperiului roman. O asemenea lucrare întocmită după criterii moderne și judicioase poate fi luată (chiar dacă nu toată lumea va fi mulțumită cu uriașul „format” incomod de ceaslov) ca model de prezentare, comentariu și date tehnice ale epigrafelor, nu numai pentru alte zone romane ale Iugoslaviei, ci pentru oricare provincie imperială, unde materialul epigrafic descoperit se prezintă cu binecunoscuta valoare documentară de prim rang pentru istoria locală, ca și pentru unele aspecte de interes mai larg sau chiar general în primele veacuri ale Imperiului roman.

SUR LES INSCRIPTIONS DE LA MÉSIE SUPÉRIEURE

RÉSUMÉ

Dans un bref examen critique du IVe volume des *Inscriptions de la Mésie Supérieure* (Belgrade, 1979), élaboré dans le cadre du « Centre d'Études épigraphiques et numismatiques » de l'Université ancienne sous la direction de F. Papazoglou (professeur d'Histoire ancienne) par l'éminent épigraphiste serbe P. Petrović, on relève les remarquables qualités et la valeur scientifiques de ce corpus provincial ; c'est une réalité objective que nous avons souligné lors de la parution du premier volume de la collection,

en 1976 (SCIVA, 28, 1977, 3, p. 459—462). Après avoir fait maintes corrections et suggestions de détail, concernant surtout la lecture et l'intégration de textes, de même que l'interprétation de quelques noms propres, on met en relief également les pièces épigraphiques contenant des données sur les personnages historiques. La conclusion de l'analyse de détail et d'ensemble, c'est qu'il s'agit d'un ouvrage scientifique qui, en ce qui concerne le système de l'organisation et de présentation, les commentaires et l'illustration du matériel épigraphiques, peut bien servir de modèle (en dépit de son format incommode et difficilement maniable) non seulement pour les autres zones romaines de la Yougoslavie, mais aussi pour les autres pays qui se trouvent dans les territoires des anciennes provinces impériales romaines.